

Тенденције и правци развоја прехранбене индустрије Републике Српске

Љиљана Дринић¹, Алаксандар Остојић¹, Александра Фигурек¹

¹*Пољопривредни факултет, Универзитет у Бањој Луци, Република Српска*

Сажетак

Предмет истраживања је анализа прехранбене индустрије у Републици Српској. Анализа је обухватила секторе прераде млијека и меса, прераду жита, прераду воћа и поврћа, производњу вина, алкохолних и безалкохолних пића у периоду од 2007. до 2012. године. Истраживања у овом раду имају за циљ да укажу на одређене проблеме који постоје јер је присутан високи степен неискориштених капацитета, застарјеле технологије, недовољан ниво инвестиција у производне капацитете, те недостатак домаћих сировина што произвођаче у РС чини овисним о увозним сировинама. На основу резултата истраживања могу се дефинисати следећи правци развоја ове индустрије: јачање производне и економске ефикасности и измјена производне структуре у складу са захтјевима домаћег и свјетског тржишта, примјена свјетских стандарда и технологија и производња висококвалитетних и конкурентних производа; производња здравствено сигурне хране и стварање брендова заснованих на традиционалној производњи и географском поријеклу производа. Истраживање је базирано на расположивим подацима, уз примењени метод "истраживање за столом" ("desk research").

Кључне речи: прерада пољопривредних производа, секторска анализа, стопе промене

Увод

Прехрамбена индустрија и њена развијеност је веома важна за развој примарне пољопривредне производње и коначну верификацију њених резултата у смислу остварења редовних прихода и не може се посматрати независно од пољопривредне производње. Сматра се да је прехрамбена индустрија, као дјелатност прераде пољопривредних производа који служе за исхрану, била прва прерађивачка дјелатност која се издвојила као самостална прерађивачка грана из пољопривреде (Лекић, 1975). Такође представља наставак примарне пољопривредне производње у ланцу "од њиве до трпезе" (Радојевић, 2000).

Без прехрамбене индустрије, као сигурног и стабилног купца сировина пољопривредног поријекла, пољопривредни произвођачи су високо зависни од тренутних односа понуде и тражње и осцилација цијена на тржишту што отежава дугорочно планирање производње и слаби њихов интерес са значајнијим инвестирањем у остварање и побољшање услова производње (Мирјанић и сар., 2011).

Сваки од подсектора прехрамбене индустрије Бих и РС има специфичне проблеме, међутим постоје одређени проблеми који су заједнички за цјелокупну прехрамбену индустрију. Основне карактеристике прехрамбене индустрије су висок степен неискориштених капацитета, застарјеле технологије, недовољан ниво инвестиција у производне капацитете, те недостатак домаћих сировина што произвођаче чини овисним о увозним сировинама. Затим, недовољна обртна средства за вријеме откупа, споро реструктуисање јавних предузећа, недовољна контрола производа из увоза на граничним прелазима, непостојање акредитованих лабораторија за контролу квалитета производа који се увозе и извозе представљају кључне проблеме прехрамбене индустрије (Муратовић и Црница, 2010).

Метод рада и извори података

Истраживање је базирано на расположивим подацима, уз примењени метод "истраживање за столом" ("desk research"). Основни подаци преузети су из статистичких публикација Републичког завода за статистику РС, који су у раду систематизовани применом стандардних математичко-статистички методама.

Стопа промене (r) израчуната је директно из апсолутних вредности временске серије, применом следећег израза:

$$r = (G - 1); G = \left(\frac{Y_n}{Y_1} \right)^{\frac{1}{n-1}}$$

где је:

r = стопа годишње промене

G = стална релативна промена појаве

Y_1 = апсолутна вредност првог члана временске серије

Y_n = апсолутна вредност последњег члана временске серије

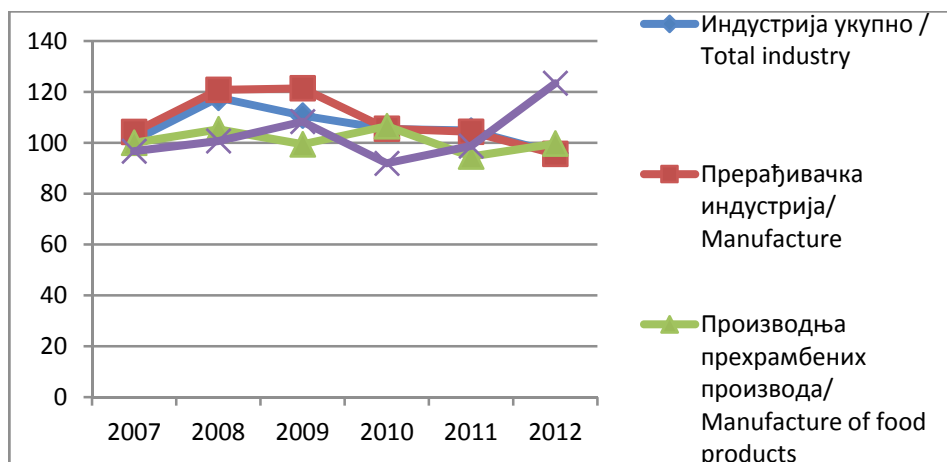
n = број чланова серије, односно број година. (Чобановић и сар., 1995).

Резултати и дискусија

Прехрамбену индустрију у РС карактерише велика шароликост по питању врсте дјелатности, власничке структуре, инсталисаних капацитета и техничке-технолошке опремљености. Индустријска производња у РС биљежи позитиван индекс раста, са изузетком 2012. године када је он био 96. Индекс прерађивачке индустрије варира у посматраном периоду од 101 преко 117,7 затим долази до благог пада у 2010. години на 105,4 да би у 2012. години он био 96 (граф.1). Оно што карактерише прехрамбену индустрију јесте спорији раст у поређењу са цјелокупном прерађивачком индустријом. То указује да је прехрамбеној индустрији потребно посветити значајну пажњу и са великом прецизношћу планирати мјере које ће остварити утицај на развој овог сектора.

Најзначајнији раст у оквиру овог сектора постигнут је у 2010. години. Такође, анализирајући индексе прехрамбене индустрије, долази се до података да су у 2009. и 2011. години његови износи били 99,4 и 94,6. Као и прерађивачка, те цјелокупна индустрија генерално посматрано, ни прехрамбена индустрија није остварила раст 2012. године.

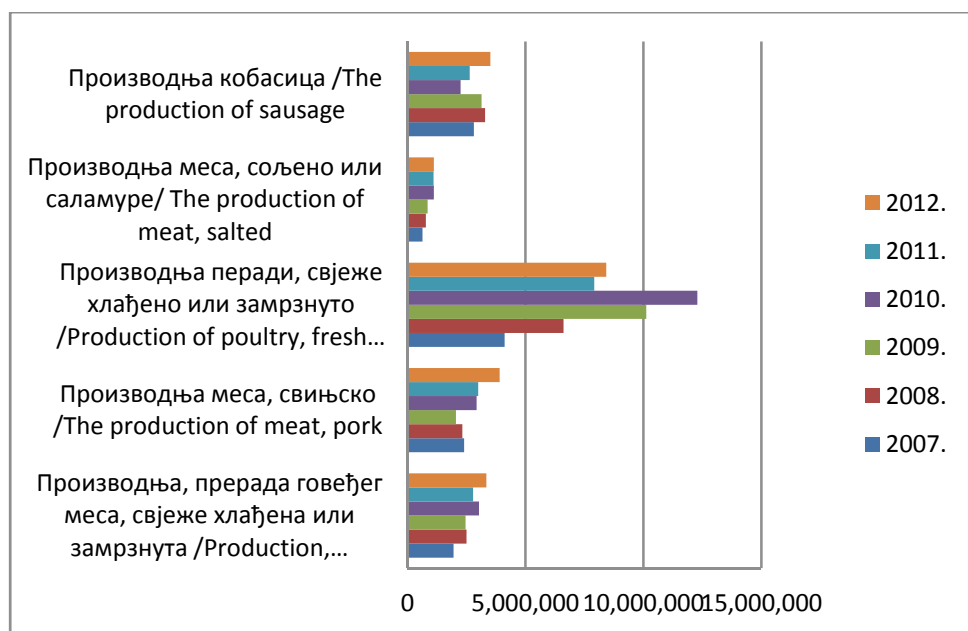
Месна индустрија је у предратном периоду била базирана на велике прерађивачке капацитете који нису данас довољно искориштени или уопште не раде. Истовремено су заживјели мањи производни капацитети са разноврсном палетом меса и месних прерађевина. Велики дио сировина за месну индустрију обезбјеђује се увозом меса ниже цијене и квалитета, што директно угрожава развој фармерства.

Граф. 1. Индекси индустријске производње према подручјима и областима КД (претходна година = 100)

Indices of industrial production by sections and divisions KD (previous year = 100)

Обрада аутора према подацима РЗЗРС (2013).

Граф. 2. Производња и прерада меса у РС за период 2007-2012. (у kg)
Production and processing of meat in the RS for the period 2007-2012 (in kg)

Према подацима Републичком заводу за статистику Републике Српске [РЗЗСРС] (2013) количине прерађеног говеђег меса веће су за 71% у 2012. у односу на 2007. годину (графикон 2), односно ова производња расте по просечној годишњој стопи од 11,40%. Код свињског меса евидентирано је такође повећање по просечној годишњој стопи од 10,20%. У производњи пилећег меса након експанзије производње која је била до 2011. године долази до благог смањења производње, да би након те године дошло до благог повећања производње али још ни приближно производњи која је била у 2010. год. Просечна производња пилећег меса у посматраном периоду бележи повећање производње по годишњој стопи од 15,40% (РЗЗСРС, 2013). У погледу прераде меса, повећава се производња кобасичарских производа, по просечној годишњој стопи од 4,50% и сухомеснатих производа, по просечној годишњој стопи од 11,80% а смањује се производња конзерви и готових производа. Углавном, у овој дјелатности доминира производња полу-производа (салама и кобасица).

Према процјенама стручњака, прерађивачи меса у БиХ увозе око 80% потребне сировине, што даје велики простор за супституцију увоза месом домаћег поријекла (USAID & SIDA, 2010). Такође, према истом извору, капацитети месопрерађивачке индустрије у РС се користе око 25%. Лидери у производњи меса и месних прерађевина су "ЗП-КОМЕРЦ" Вршани-Бијељина, „ЛЕДЕР“ Бијељина, "PANIFLEX" Пале, МИ „Тривас“ Прњавор, МИ „ДИМ-ДИМ“ Лакташи. У живинарској производњи лидер је компанија "Живанић ДС" д.о.о.

Мљекарска индустрија заснива се на преради свежег млека и производњи павлаке, где је и евидентирана стопа раста од 2,44%, такође и код производње ферментисаних производа (јогурт, кисела павлака) евидентирана је стопа раста од 2,85% (табела 1). Највећу просечну годишњу стопу раста производње евидентирано је код производње младог сира, која износи 8,30%. Пад производње је евидентиран код производње пуномасног сира од -75,37%, код производње сладоледа -70,33% и производње путера -23,98%.

Таб. 1. Производња и прерада млијека и млијечних производа у РС за период 2007-2012. (kg)
Production and processing of milk and dairy products in RS for the period 2007-2012 (kg)

Производ/Product	2007.	2008.	2009.	2010.	2011.	2012.
Производња млијека и павлаке /Production of milk and cream	90.359.456	98.893.507	99.088.986	100.355.914	101.35.359	101.980.251
Производња путера и млијечног намаза /Production of butter and dairy spreads	---	---	336.827	466.494	135.692	147.955
Производња ферментисаних производа (јогурт, кисело млијеко) /Production of fermented products (yogurt, sour milk)	13.354.357	13.431.029	12.505.024	15.709.438	14.486.322	15.376.117
Производња младог сира /Production of fresh cheese	1.301.043	1.903.180	1.497.259	2.373.250	1.993.292	1.939.144
Производња сира /Cheese production	762.660	848.084	341.815	341.498	29.317	690
Производња сладолода /Production of ice cream	---	---	1.729.913	831.607	65.929	45.178

Процес изградње нових мљекара је заустављен, већина мањих мљекара занатског типа је престала да ради, тако да се број прерађивача млијека смањује али се насупрот томе обим њихове производње повећава. Процењује се да је искориштеност постојећих капацитета мљекара 65%. Очекује се да ће у наредном периоду доћи до даљег пада броја мљекара, будући да многе неће бити у стању да инвестирају у прилагођавању стандардима ЕУ и тако опстану на тржишту. Највећи произвођач млијека у РС је "Млијекопродукт" из Козарске Дубице који је 2007. године постао дио „Имлек“ система. Дио овог система у 2012. години постаје и мљекара „Натура Вита“ из Теслића. Откуп млијека се врши са око 4.500 фарми у Републици Српској

Прерада воћа и поврћа сконцентрисана је у неколико великих фабрика лоцираних по регијама. Неки од ових великих капацитета нису у функцији због недостатка извозног тржишта, али и нагомиланих унутрашњих проблема, чије рјешавање се очекује кроз приватизацију.

Таб. 2. Производња и конзервисање воћа и поврћа у РС за период 2007-2012.
Production and preserving of fruit and vegetables in the RS for the period 2007-2012

Врста производње/ Type of production	2007.	2008.	2009.	2010.	2011.	2012.
Производња поврћа замрзнутог(kg)/Production of frozen vegetables (kg)	619.000	594.000	314.000	577.774	2.949.034	2.946.442
Производња поврћа сушеног(kg)/ Production of dried vegetables (kg)	843.444	548.330	926.152	75.002	225.014	---
Производња поврћа конзервисаног (kg)/ Production of canned vegetables (kg)	7.865.511	3.310.125	7.398.349	8.988.891	4.040.942	3.122.781
Производња џема и мармеладе(kg) /Production of jams and marmalades (kg)	2.862.256	2.062.636	3.028.945	3.275.720	2.280.034	1.847.108
Производња воћних сокова(лит.)/ Production of fruit juices (lit.)	11.182.003	9.212.193	10.542.338	12.485.529	9.551.436	6.959.916

Обрада аутора према подацима РЗЗРС (2013).

Прерађивачи воћа и поврћа у Републици Српској прерађују углавном сировине од домаћих пољопривредних произвођача и већином су усмјерени на задовољење потреба домаћег тржишта. Поред тога што је искориштеност ових капацитета на веома ниском нивоу око 25% (Министарство пољопривреде, шумарства и водопривреде [МПШВ РС], 2009). Неискориштени капацитети су дијелом у фабрикама које су под стечајем „Храна продукт“ Шамац и „Босанка“ Добој. а.д. Бања Лука. Један значајних прерађивача воћа и поврћа је „Витаминка“ Бања Лука. Анализом података утврђено је да осим пораста производње замрзнутог поврћа где је стопа раста 36,62%, све остале производње бележе пад. Највећи пад је у производњи џема од -42%, затим производњи сухог поврћа од -28,13%, конзервираног поврће -16,86% и производња воћних сокова од -9,4 (табела 2).

Основни приоритети у наредном периоду морају бити у сфери јачања хоризонталних и вертикалних веза између пољопривредних произвођача и прерађивача воћа и поврћа. и изградњи нових прерађивачких капацитета. Затим, интензивније инвестирање у расхладне капацитете за складиштење непрерађеног воћа које би омогућило равномјерније снабдијевање домаћег тржишта свјежим воћем и поврћем током читаве године.

У капацитетима за прераду жита, чија је искориштеност око 30%, примарна је млинска производња брашна, гриза, сточне хране, као и шира лепеза пекарских производа (тјестенине, хљеб, пецива и сродни производи).

Анализа ових производњи указује да је код производње брашна евидентиран раст по просечној годишњој стопи од 1,89%, следи раст производње кукурузног брашна од 20,20% по просечној годишњој стопи и раст производње пекарских производа и колача са просечном годишњом стопом од 9,66%. Док је пад производњи у периоду истраживања евидентиран код производње прекрупа и гриза од -11,72%, код производње мекиња од -2,80%, такође и производња хлеба има тенденцију пада по просечној годишњој стопи од -1,73% и у производњи тестенина је евидентиран пад од -6,16% (граф. 3).

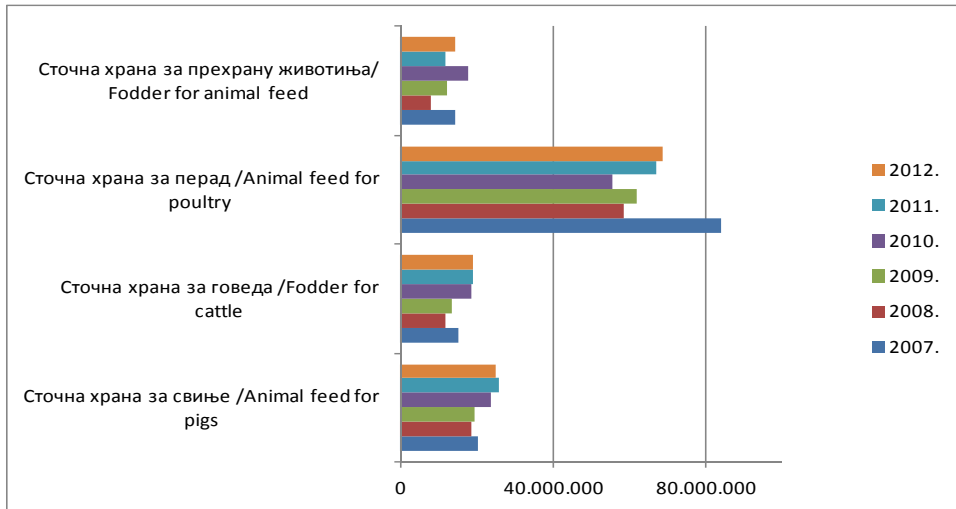

Граф. 3. Производња млинских производа у РС за период 2007-2012. (kg)
Manufacture of grain mill products in the RS for the period 2007-2012 (kg)

Обрада аутора према подацима РЗЗСРС (2013).

У области производње хране за животиње забиљежен је раст у производњи сточне хране за говеда од 4,70%. Код осталих врсти сточне хране са изузетком сточне хране за прехрану животиња где је пад производње евидентиран с незнатом процентом пада од -0,25%,

све остале производње имају осцилације и немају константну производњу (граф. 4).

Граф.4. Производња готове хране за животиње у РС за период 2007-2012. година/
Production of prepared feeds for animals in the RS for the period 2007-2012 years

Обрада аутора према подацима РЗЗСРС (2013).

Република Српска располаже са природним ресурсима за развој виноградарства као и производњу алкохолних пића. Најзначајнији произвођачи вина концентрисани су у источном дијелу Републике Српске, што из повољних климатских услова, што из традиционално добре произвођачке праксе. Само на подручју Требиња регистровано је 25 винских подрума. И поред споменутих добрих климатских услова ова производања, у посматраном периоду има просечну годишњу негативну стопу од -9,33%. Најзначајнији произвођачи су винарија „Вукоје“ и „Тврдош“ Требиње који своје производе поред тога што пласирају на домаћем тржишту пласирају и на европско тржиште.

Таб.3. Производња вина, алкохолних и безалкохолних пића у РС за период 2007-2012. год.(1)
Production of wine, alcoholic and non-alcoholic beverages in RS for the period 2007-2012 (1)

Врста производа /Type of production	2007.	2008.	2009.	2010.	2011.	2012.
Производња алкохолних пића /Production of alcoholic drinks	620.305	337.016	585.749	448.030	658.017	758.227
Производња вина /Production of wine	320.431	243.602	136.803	323.134	136.964	196.312
Производња пива /Production of beer	24.901.600	26.112.958	27.773.854	26.834.725	28.016.846	36.250.998
Производња воде за пиће /Production of drinking water	48.905.827	50.593.848	46.802.333	45.354.317	34.967.394	39.777.500
Производња осталих алкохолних пића /Production of other alcoholic beverages	1.533.905	2.247.280	4.535.315	3.350.023	3.250.938	2.605.196

Обрада аутора према подацима РЗЗСРС (2013).

Евидентирана је и значајна производња алкохолних пића, просечна стопа раста ове производње је 4,10% годишње, која укључује производњу разних воћних ракија (од шљиве, крушке и јабуке) . Одређени дио воћа преради се у ракије у оквиру породичних газдинстава, која се не евидентира као индустријска производања, што би се могло у наредном периоду легализовати путем регистрације пољопривредних газдинстава кроз неки облик предузетничке активности. Бањалучка пивара је једини произвођач пива у Републици Српској и једна од највећих компанија у БиХ. Максимални капацитет фабрике је око 1.000.000 хл годишње, стим да фабрика тренутно производи 400.000 хл на годишњем нивоу и са просечном годишњом стопом раста од 7,79%. Флаширање изворске и минералне воде је достигло око 40 милиона литара годишње. У Стратегији подстицања и развоја страних улагања¹ као снага РС међу првима помиње вода за пиће, а као први оперативни циљ у оквиру трећег стратешког циља привлачења страних улагања је производња и паковање воде за пиће, чију производњу РС може значајно да повећа. Компанија „Витинка“ а.д. Ко-

¹ Стратегија подстицања и развоја страних улагања у РС, Влада РС, стр. 54.

злук лидер је у производњи и продаји природних изворских минералних вода, газиране воде „Витинка“ и негазиране воде „Вивиа“, чији је укупни годишњи капацитет 90.000 тона производа.

Закључак

Прехрамбена индустрија је важан сегмент у преради и бољој валоризацији производа примарне пољопривредне производње. Те из тог разлога потребно је подржати развој прехрамбене индустрије РС, засноване на домаћој сировини, повећању извоза и организованијем повезивању примарне и прерађивачке индустрије, убрзати реструктурирање система прехрамбеног сектора са нагласком на власничке и менаџерске структуре и увођење тржишних критеријума у свим сегментима одлучивања, створити услове ефикаснијег контролисања технолошких процеса и производа, те осигурање инструмената за пружање помоћи (финансијске) предузећима за добијање сертификата усклађеним са директивама ЕУ.

Правци развоја ове индустрије били би:

- јачање њихове производне и економске ефикасности и измјена производне структуре у складу са захтјевима домаћег и свјетског тржишта,
- примјена свјетских стандарда и технологија и производња висококвалитетних и конкурентних производа;
- производња здравствено сигурне хране и стварање брендова заснованих на традиционалној производњи и географском поријеклу производа.

Поред тога, неопходна су већа и оперативнија финансијска средства за новонастала предузећа која би на основу визије приватног менаџмента организовала, набавила и развила технологије које представљају темељ за развој и производњу високо-квалитетних и конкурентних производа за домаће и страног тржиште.

Литература

- Влада Републике Српске (2009). *Информација о стању и условима привређивања у прехрамбеној индустрији РС за 2008. годину*. Бања Лука: Влада Републике Српске.
- Лекић, Р. (1975). *Економски лексикон*. Београд: Савремена администрација.
- Министарство пољопривреде, шумарства и водопривреде (2009) *Информација о стању и условима привређивања у прехрамбеној индустрији РС за 2008. годину*. Бањалука: Министарство пољопривреде, шумарства и водопривреде.
- Мирјанић, С., Вашко, Ж., Остојић, А., Дринић, Ј., Предић, Т., Роквић, Г., Мрдаљ В. и Фигурек, А. (2011). *Аграрни сектор Републике Српске*. Пољопривредни факултет Бања Лука.
- Муратовић, М. и Црница, О. (2010). *Анализа конкурентности пољопривредно прехрамбених производа у БиХ*. Сарајево.
- Радојевић, В. (2000). *Агропривреда Војводине*. Београд: Друштво аграрних економиста Војводине.
- Републички завод за статистику Републике Српске (2013). *Статистички годишњак Републике Српске*. Београд: Републички завод за статистику Републике Српске
- USAID & SIDA (2010). *Meat, poultry and fish production in B&H, FARMA projekt analysis*. USAID & SIDA.
- Чобановић, К., Новковић, Н. и Мутавцић, Б. (1996). Примена различитих метода за израчунавање стопа промене временских серија у производњи млека, *Агроекономика*, 24–25.

Примљено: 10. фебруара 2015.

Одобрено: 17. фебруара 2015.

Tendencies and Directions of Development of Food Industry of Republic of Srpska

Ljiljana Drinić¹, Aleksandar Ostojčić¹, Aleksandra Figurek¹

¹*Faculty Agriculture, University of Banja Luka, Republic of Srpska*

Abstract

The research topic is the analysis of the food industry in the Republic of Srpska. The analysis included the sectors of milk and meat processing, grain processing, fruit and vegetables, production of wine, spirits and soft drinks in the period from 2007 to 2012 year. The research in this paper aims to point out some problems that exist because there is a high degree of unused capacity, obsolete technology, inadequate investment in production capacity, and the lack of domestic raw materials which makes producers in the RS dependent on imported raw materials. Based on the results of the research can be defined follows directions for the development of the industry: production and boosting economic efficiency and changing production structure in accordance with the requirements of domestic and international markets, the application of international standards and technologies and production of high-quality and competitive products; production of healthy food and create brands based on traditional production and geographical origin of the product. The research is based on the available data, with applied method "research desk" ("desk research").

Key words: processing of agricultural products, sector analysis, the rates of change

Ljiljana Drinić
E-mail address: ljiljana_drinic@yahoo.com

Received: February 10, 2015
Accepted: February 17, 2015

